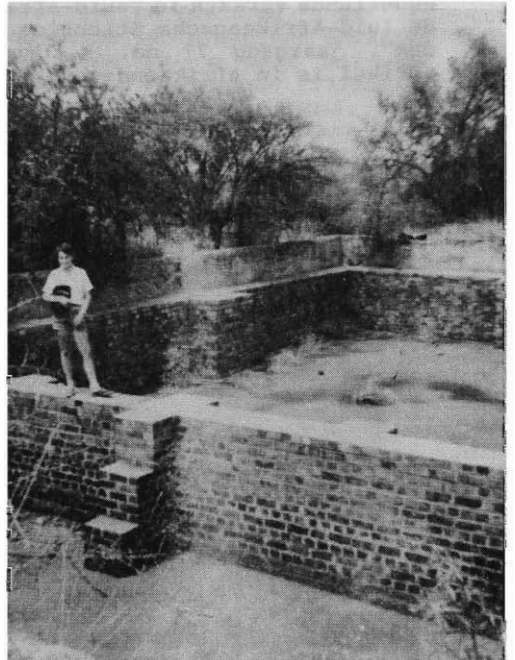

Robert (links) en Frans (regs) de Jong met op die agtergrond die Pretoria-Zoutpan
Foto C. de Jong, Augustus 1971

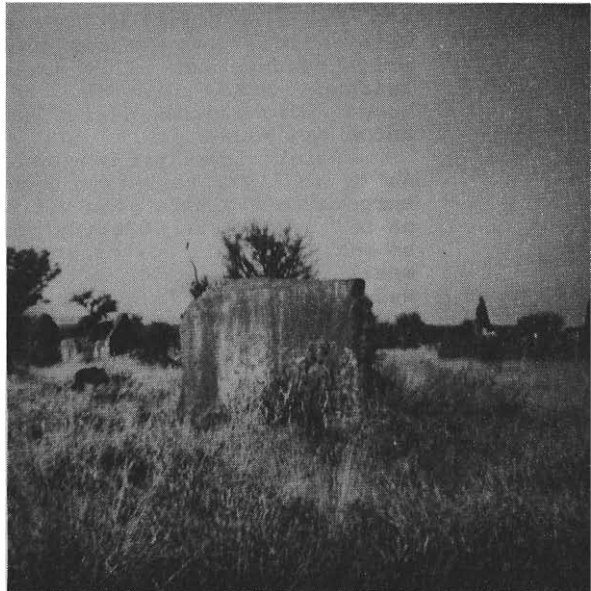

Frans W. de Jong op die wand van 'n gemesselde bak vir besinking van 'n sout- of soda-oplossing, deel vormend van die sout- en sodawinningsaanleg by die Pretoria-Zoutpan
Foto C. de Jong, Augustus 1971

Robert en Frans de Jong by die bouval van 'n personeelswoning voorheen behorende aan die South African Alkali Limited vir sout- en sodawinning uit die Pretoria-Zoutpan
Foto C. de Jong, Augustus 1971

Bouval wat deel was van die sout- en sodawinningsaanleg by die Pretoria-Zoutpan; op die agtergrond bouvalle van personeelswonings
Foto C. de Jong, Augustus 1971

HERDRUK VAN FEESUITGAWE VIR DIE OPENING VAN DIE DELAGOABAAL-SPOORWEG IN 1895

Daar het 'n herdruk verskyn van 50 eksemplare van 'n feesgeskrif wat in 1895 uitgegee is by die opening van die Oosterlyn; dit is die Delagoabaaispoorweg tussen die grens van Mosambiek en Pretoria, oopgestel in Junie 1895. Die samesteller van hierdie geleentheidsuitgawe, destyds "Gedenkboek" genoem, was Leo Weinthal, hoofredakteur van die koerant "The Press - De Pers" te Pretoria. Die titel lui: "The Delagoa Bay - Pretoria railway, The Press Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid der feestelijke opening van den Delagoabaai-Pretoria spoorweg, Juli 1895", Pretoria 1895.

In 1995 hoop die Transvalers die opening van die Oosterlyn asook van die Suidoosterlyn - dit is die spoorweg tussen Volksrust aan die grens van Natal en Germiston - 100 jaar gelede te herdenk. Hierdie spoorweë het Transvaal met groot seehawens verbind, die Oosterlyn met Lourenço Marques (nou Maputo), die Suidoosterlyn met Durban. Hulle was van buitengewone betekenis vir die ekonomiese ontwikkeling van Transvaal. Veral die verbinding met die nie-Britse hawe Lourenço Marques, die kortste weg na die see, was 'n hartewens van baie Transvalers. Die regering van die Zuid-Afrikaanse Republiek (ZAR) in Transvaal het in 1887 'n konsessie aan die toe gestigte Nederlandsche Zuid-Afrikaanse Spoorweg-Maatschappij (NZASM) vir die aanleg van die Oosterlyn verstrek.

Die publikasie van Weinthal is een van drie feesuitgawes in 1895. Dit is 'n groot boek van 25 maal 35 sentimeter met 110 bladsye, waarvan 22 met geskiedkundige teks, deur Weinthal geskryf, 50 bladsye met sake-advertensies en die orige bladsye met talle portrette in foto en tekening van leidende NZASM-personeel en Transvaalse en buitelandse hoogwaardigheidsbekleders. Verskeie portrette is geteken deur Anton van Wouw.

Weinthal beskryf beknopt die Transvaalse Boere se soektog na 'n veilige, koorsvrye weg na die see en president T.F. Burgers se mislukte plan vir die aanleg van 'n staatspoorweg na Delagoabaai in 1875. Hy vervolg sy verhaal met die NZASM se aanleg van die Oosterlyn, 'n groots werk gepaard met talle moeilikhede. Sy teks is in twee kolomme gedruk, links in Nederlands, regs in Engels.

Die "Gedenkboek" van "The Press" is baie skaars. Daarom is dit herdruk onder beskermherskap van die Zuid-Afrikaanse Stichting Moederland (ZASM) te Amsterdam, die erfgename van die NZASM. Dit is bedoel as bydrae aan die herdenking in 1995. Ek het die herdruk ingelei met 'n lewenskets en portret van Weinthal. Ek het die groot formaat verklein na die handiger formaat A4 en alle advertensies oorgeneem. Advertensies is naamlik vir die ekonomiese geskiedenis baie waardevol, hoewel sommige van hulle in Weinthal se uitgawe 'n slegte herdruk lewer. Die herdrukke boek is voorsien van 'n ekstra slap omslag.

Belangstellendes kan die herdrukke feesuitgawe bestel deur versending van die ingevulde bestelformulier na dr. C. de Jong, Posbus 915-1394, Faerie Glen 0043, Pretoria. Die prys is R23,00, posgeld ingesluit. Die betaling kan geskied deur aanstuur van 'n tjek met die verskuldigde bedrag.

The Press Weekly.

(MAIL EDITION.)

Title-piece and date-line of the Press Weekly. Left: Leo Weinthal, and the second Press buildings, in Church Street East (just off Church Square).

Uit: S.P. Engelbrecht e.a. red., "Pretoria 1855-1955"

Stadsraad van Pretoria 1955, p. 351. Die vlâeversiering hou moontlik verband met die feestelike opening van die Oosterlyn.

**GELEENTHEIDSPUBLIKASIES BY DIE OPENING VAN DIE
OOSTERLYN IN 1895**

deur C. de Jong

Aanleg en opening van die Oosterlyn

Die onderhawige geskrif is 'n faksimileeerdruk van een van die geleentheidspublikasies en getitel "The Delagoa Bay - Pretoria railway; The Press Gedenk-boek, uitgegeven ter gelegenheid der feestelike opening van den Delagoabaai-Pretoria spoorweg, Julie 1895", te Pretoria in 1895 in Nederlands en Engels gedruk. Die heruitgawe geskied onder beskermerheerskap van die Zuid-Afrikaanse Stichting Moederland (ZASM) te Amsterdam. Die aanleiding vir die geleentheidspublikasies was die opening van die spoorlyn tussen Komatipoort en Pretoria in 1895, die Delagoabaaispoorweg of korter die Oosterlyn genoem. Die spoorlyn is aangelê en geëksploiteer deur die Nederlandsche Zuid-Afrikaanse Spoorweg-Maatschappij (NZASM). Die regering van die pas herstelde Zuid-Afrikaanse Republiek (ZAR) het in 1884 aan 'n groep pro-Boere in Nederland 'n konsessie - dit was in hierdie geval 'n alleenreg of monopolie vir spoorwegaanleg - verleen. Die hoofdoel van die konsessie was die aanleg van 'n spoorlyn tussen Komatipoort en Pretoria. Die Portugese regering sou sorg dat 'n spoorlyn van Lourenço Marques aan die Delagoabaai na die grens by Ressano Garcia teenoor Komatipoort aangelê sou word. Die twee spoorlyne tesaam sou die kortste verbinding tussen Transvaal en die see vorm en die ZAR 'n nie-Britse seehawe vry van Britse bemoeienis verskaf. Dit was 'n ou droom van Staatspresidente van die ZAR, T.F. Burgers en S.J.P. Kruger.

Die konsessiehouers het op 21 Junie 1887 te Amsterdam die NZASM gestig. Die Maatschappij het in 1895 die Oosterlyn in gebruik gestel in weerwil van buitengewone finansiële, tegniese, sanitêre, politieke en diplomatieke moeilikhede.¹⁾ Hy het in 1888-1899 ook ander hooflyne van die Transvaalse spoorweg aangelê. Hoewel sommige van die spoorlyne later herlê en verkort is, word talle van die NZASM-konstruksies nog na 100 jaar daeliks gebruik. Die Britse besetter van Transvaal het die eiendom van die NZASM in 1900 in beslag geneem en verbeurd verklaar. Die NZASM se bedrywighede strek van 1887 tot 1900 en vorm 'n kort maar opmerklike hoofstuk in die geskiedenis van Suid-Afrika en Nederland. Die Nederlandse belanghebbendes by die NZASM wou demonstreer dat Nederland, hoewel op industriële en spoorweggebiede 'n laatkomer, kundige spoorwegaanlêers en -eksploteerders was. Die Nederlanders het gelukkig vooraf baie ervaring met spoorwegaanleg en -bedryf in die bergland van Oos-Indië verwerf.

Op 2 November 1894 het president Kruger die laaste bout aan die Oosterlyn plegtig vasgedraai. Op 1 Januarie 1895 is die Oosterlyn in gereëlde gebruik gestel. Die feestelike opening daarvan is uitgestel tot Julie 1895, die wintertyd,

omdat dan die gevaar van malariakoors in die Laeveld die kleinste was.

Die opening was 'n hoogtepunt in die geskiedenis van Suid-Afrika en vir president Kruger en sy aanhangers, en die pers het daarvoor uitvoerig berig. Die woordvoerders van Britse immigrante en die Afrikaneropposisie teen Kruger se bewind het in die pers dikwels skerp en onbillike kritiek op die NZASM geuit omdat die NZASM die monopolie vir spoorweg-aanleg en -eksploitasie besit het en omdat sy personeel tot Kruger se Hollanders behoort wie se bevoorregte posisie ontstemming verwek het. Die NZASM-direksie het veel belangstelling vir sy betrekkinge met die publiek (public relations) en sy beeld in die openbare mening (public image) gehad en vriendskaplike betrekkinge met die Pretoriase koerante "The Press - De Pers" en "De Volksstem" aangeknop. Die redaksies het die Krugerbewind en die daarmee verbonde NZASM gesteun en daarvoor geldelike steun ontvang. Die hoofredakteur van "De Volksstem" was Dr. F.V. Engelenburg, gebore Nederlander. Hy het in Junie 1895 die brosjure "De Delagoabaai-spoorweg, Een terugblik" gepubliseer; dit is herpubliseer deur die Stigting Jan van Riebeeck (Suid-Afrika) te Pretoria in 1987 by die herdenking van die stigting van die NZASM 100 jaar gelede. Hoofredakteur van "The Press - Die Pers" was Leo Weinthal. Hy het in 1895 die bogenoemde "Gedenk-boek" saamgestel en laat verskyn. Die NZASM het ook 'n mooi geleentheidsgeskrif uitgegee, die "Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid der feestelijke opening van den Delagoabaai-spoorweg".²⁾ Die direksie het kort na die liguidasie van die Maatschappij as gevolg van onteiening deur die Britse outoriteite, in 1909 die gedenkboek "In memoriam NZASM" uitgegee; die boek simboliseer die trots van Nederlandse belanghebbendes op die NZASM.

Die hoofredakteur van "The Press - De Pers": Leo Weinthal³⁾

Die skrywer van die geleentheidsuitgawe van "The Press - De Pers" by die opening van die Delagoabaai-spoorweg was Leo Weinthal. Hy is gebore te Graaff Reinet op 24 September 1865 en oorlede te Londen op 4 Junie 1930. Sy vader was S. Weinthal, 'n Joodse immigrant uit Duitsland en later wolhandelaar in Port Elizabeth. Leo het 'n goeie opleiding ontvang, in Hamburg vanweë die betrekking van sy ouers met Duitsland en in Port Elizabeth in die Gray Institute. Na 'n kort tyd as sakeman in Port Elizabeth het hy in 1887 na die opkomende Transvaal getrek en in 1889 fotograaf in die kantoor van die landmeter-generaal te Pretoria geword. Hy het ook in die joernalistiek gegaan en van 1888 tot 1897 as hoofagent van die persburo Reuter in Londen opgetree, asook as korrespondent van die Londense koerante "The Times" en "Daily Telegraph".

Hy het sy pen ook in diens van groot sakelui in Transvaal, wat die bewind van president Kruger goed gesind was, gestel. Een van hulle, A.H. Nellmapius, het in 1889 te Pretoria 'n drukkerij en twee koerante gestig, een in Nederlands, "De Pers" gehete, en een in Engels, "The Press"

genaam. Weinthal het in 1893 hoofredakteur van die koerante geword en daaraan die uitgawe van "The Weekly Press" bygevoeg. Na Nellmapius se oorlyde in 1893 het die mynagnaat J.B. Robinson die koerante gekoop en Weinthal opgedra om die Krugerbewind en die Nederlandsche Zuid-Afrikaanse Spoorweg-Maatschappij (NZASM) te bly steun. Hy het van dié kante geldelike steun ontvang. Leo het somtyds die ZAR-regering en die NZASM gekritiseer waar belange van die mynbousektor in die gedrang was, maar hulle meestal gesteun. Hy het daarom die bynaam "Leo the liar" gekry,⁴⁾ maar van 'n joernalis kan 'n mens nie altyd die waarheid verwag nie, veral nie as hy subsidie ontvang nie. Hy was tog algemeen gewild weens sy innemende geaardheid en weens die ruim onthale wat hy aangebied het. In hierdie stadium van sy opvatting het hy die "Gedenk-boek" vir die opening van die NZASM se Oosterlyn uitgegee.

Die wending in sy opvatting het gekom by die mislukte Jameson-inval in die ZAR teen die einde van 1895. Hy het in sy koerante geskryf ten gunste van Jameson en van die Reformers - dit was die samesweerders teen die Krugerbewind in Johannesburg. Hy het hieroor gebots met die pro-Boer J.B. Robinson en met die Staatsekretaris W.J. Leyds en het as redakteur van "The Press - De Pers" afgetree. Hy het in 1897 die koerant "The Pretoria News" gestig wat nou nog bestaan,³⁾ en daarin afwisselend die Krugerbewind en die teenstanders daarvan gekritiseer. 'n Versoening met J.B. Robinson en ander medestanders van Kruger het gevolg. Tydens die Anglo-Boereoorlog was hy tot die Britse besetting van Pretoria op 5 Junie 1900 korrespondent van enkele koerante van die Verenigde State. Kort na die Britse besetting het hy definitief na die Britse imperialiste oorgestap en na Londen verhuis, kwansuis om gesondheidsredes. Hy het daar veel oor sy reise in Afrika en die Britse uitbreiding in dié wêrelddeel gepubliseer en nie blywend na Suid-Afrika teruggekeer nie. Hy het 'n gewilde persoon gebly en selfs 'n biografie van J.B. Robinson, getitel "Memories, mines and millions", gepubliseer (Londen 1929). Hy het vir sy joernalistieke werk verskeie Britse en ander onderskeidings ontvang. Hy is in Pretoria met Rosa getroud; hulle het geen kinders gekry nie. Hy is in 1930 te Sunbury vanuit die Congregational Church begrawe. 'n Bekende foto toon hom met 'n swierige Homburghoed en 'n groot rooi angelier op sy bors wat hy graag gedra het.

Die Gedenkboek

Die Gedenkboek waarvan 'n faksimileherdruk nou voor die leser lê, is 'n boek van groot formaat, van 25 by 35 cm, en dit moes by die herdruk na 20 by 30 cm verklein word om hanteerbaar te wees. Dit bevat 111 bladsye, waarvan 22 bladsye teks, linkse kolom Nederlands, regse kolom Engels, en op die orige blaaie staan groot advertensies. Hulle is almal herdruk omdat hulle destyds bekende name van sakelui en ondernemings vermeld en belangwekkend vir die ekonomiese geskiedenis is. Die gehalte van die papier en die druk van sommige advertensies is swak, maar die boek bevat talle mooi

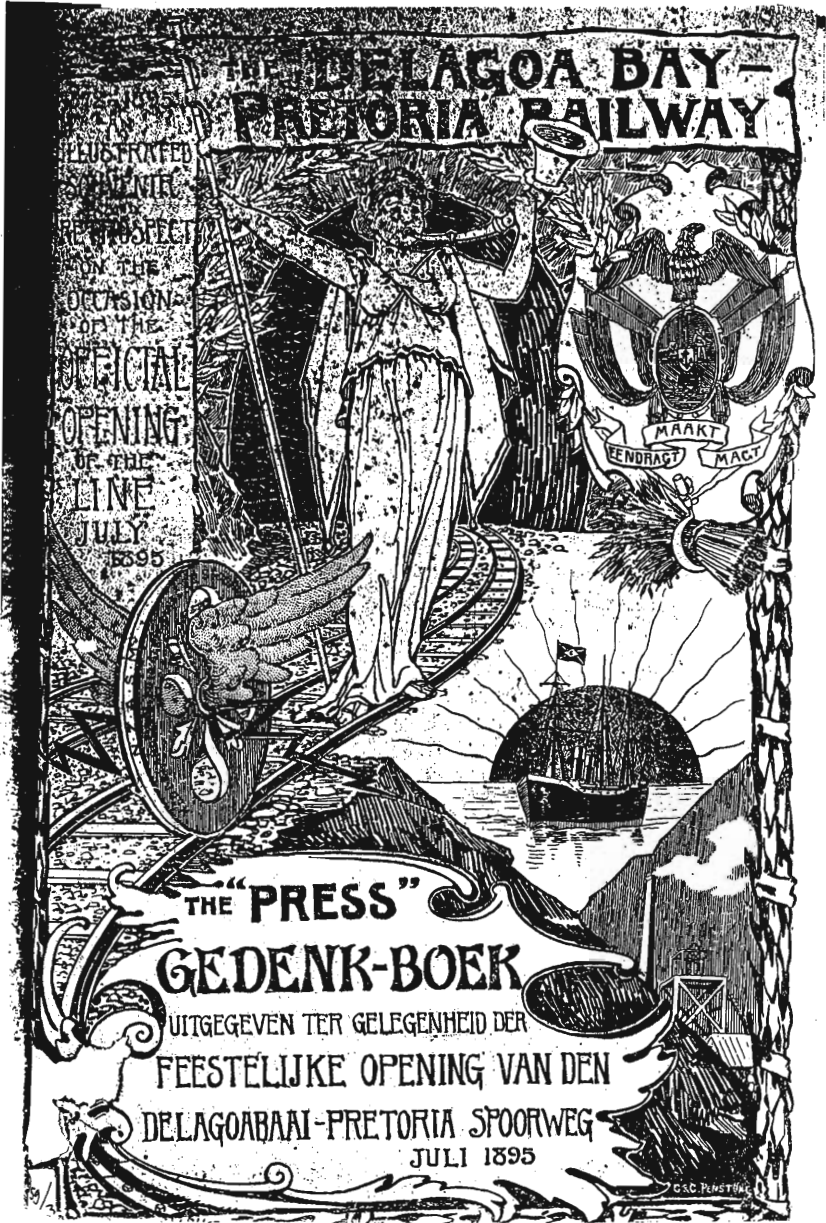
foto's van die Oosterlyn en talle portrette, waarvan sommige deur Anton van Wouw geteken is. Weinthal gee in die teks 'n beknopte geskiedenis van Delagoabaai, die pogings van die Voortrekkers en hul opvolgers om 'n gereelde verbinding met die Baai tot stand te bring, die stigting van die NZASM en die moeilikhede om die Oosterlyn aan te lê. Hy eindig met 'n kleurvolle beskrywing van sy treinreis met die NZASM van Pretoria na Lourenço Marques by die feestelike opening van die Oosterlyn in Julie 1895.

'n Paar vergissings in die teks moet reggestel word. Op p.1 paragraaf 1 word Karel Johannes Trigaardt (Trichard) genoem, maar bedoel is sy vader Louis. Op p.1 laaste reël word die naam Delagoabaai afgelei van Goa, 'n Portugese hawestad in Voor-Indië, maar die naam is oorspronklik Baia de Lagoa, dit is die baai van die strandmeer of vlei. Op p.20 reël 27 moet in plek van "Genueezen" Goaneezen gelees word; die Engelse teks langsaan noem hulle korrek Goanese.

Verwysings

- 1) Persoonlike herinneringe aan die voorbereiding van die Oosterlyn in die woeste Laeveld van Oos-Transvaal en die aanleg van die lyn en van ander spoorweë deur NZASM-personeel is gepubliseer deur P.H. Bouten in sy brosjure "De aanleg van 't Oosterspoor", Pretoria 1941, in faksimilee herdruk en heruitgegee deur die Stigting Jan van Riebeeck (Suid-Afrika) te Pretoria in 1990, ingelei en geredigeer deur C. de Jong, met 'n lewenskets van P.H. Bouten, 20 + 66 pp.
- 2) NZASM, "Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van de feestelijke opening van den Delagoabaai-spoorweg", by J.H. de Bussy, Amsterdam 1895.
- 3) Hoofbron van die lewenskets van Leo Weinthal is die "Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek", deel een, in Afrikaans en Engels uitgegee deur die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, Pretoria, 1968, p.910-911.
- 4) Kyk Richard Mendelsohn, "Sammy Marks, 'The uncrowned king of the Transvaal'", David Philip, Kaapstad 1991, p.161.
- 5) S.P. Engelbrecht en andere, reds., "Pretoria 1855-1955", uitgegee deur Stadsraad van Pretoria, 1955, p.351.

THE DELAGOA BAY -
PRETORIA RAILWAY

ILLUSTRATED
BY THE
PRESS
IN ACCORDANCE
WITH THE
DECISION
OF THE
OFFICIAL
OPENING
OF THE
LINE
JULY
1895

THE "PRESS"
GEDENK-BOEK

UITGEGEVEN TER GELEGENHEID DER
FEESTELIJKE OPENING VAN DEN
DELAGOABAAR-PRETORIA SPOORWEG
JULI 1895

C.C. FINESTRICH

FRANS OERDER SE SKILDERY "DE BLOEDDRONK"

Inleiding

In 1912-14 het enkele vriende van die Afrikaners in Nederland 15 kopieë van bekende Nederlandse skilderye en een oorspronklike werk van Frans Oerder aan die Staatsmuseum in Pretoria geskenk. Hulle is nou in die Nasionale Kultuurhistoriese Museum. Mevrou Petra van Zyl, verbonde aan die Museum, het die skenkings uitvoerig beskryf in haar brosjure "Skenkings deur 'Eenige Hollandsche Vrienden", 1912-1914" in 1993 deur die Museum gepubliseer. C. de Jong het hierdie brosjure bespreek in "Pretoriana" nr. 103, Junie 1993, p. 81. Dr. J.W.B. Gunning, destyds direkteur van die Staatsmuseum, het die vriende in Nederland gevra om aan die 15 kopieë een oorspronklike skildery by te voeg. Die keuse van die vriende was gelukkig, dit was die "Bloeddrongen", later milder "De bloeddrong" genoem, van die jong Oerder van voor 1899. Die skildery was toe in Johannesburg en die vriende het dit daar gekoop. Oerder het vooraf 'n skets daarvan aan die vriende voorgelê. Mevrou Van Zyl bespreek hierna die skets en die skildery. Oerder gee 'n treffende beeld van 'n offerplegtigheid, gelei deur 'n sangoma (toordokter) met bygeloof en drink van dierebloed, soos by swartes in Afrika tradisie is.

Die redakteur

DIE HOUTSKOOLSKETS VAN DIE SKILDERY "BLOEDDRONK" VAN OERDER

deur Petra van Zyl

Die olieverfskildery, "Bloeddrong" van Frans Oerder is in 1913 aan die Transvaalmuseum geskenk saam met 'n skenking van vyftien waardevolle kopieë van skilderye van bekende Nederlandse kunstenaars en 'n model van 'n sewentiende-eeuse seilskip.

Een van die skenkers was Dr. G.A.A. Middelberg, 'n Nederlander wat heelwat tot die kultuurlewe in Transvaal bygedra het. Hy was van 1890 tot 1899 mededirekteur van die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg Maatschappij (NZASM).¹⁾ Vanuit Nederland beywer hy hom nog vir die kulturele ondersteuning van veral die Transvalers.²⁾ Die skenkers het hulleself "eenige Hollandsche Vrienden" genoem en was lede van die vereniging "Zuid-Afrikaansche Stigting Moederland" (ZASM). Die vereniging is in 1909 gestig nadat Nederlandse belange so te sê in Suid-Afrika vernietig is na die Anglo-Boere-oorlog. Saam met die Nederlandsch-Zuidafrikaansche Vereeniging (NZAV) wat in 1881 na die Eerste Transvaalse Vryheidsoorlog gestig is, wou hulle weer oprig wat vernietig is en veral Nederlandse belange in oorsese lande bevorder, by voorkeur dié in Suid-Afrika. Morele en finansiële steun is verleen aan verenigings wat vir handels- en ander betrekkings na die buiteland en veral na Suid-Afrika bevorderlik was.³⁾ Van die Nederlanders het ook nog familiebande hier gehad.

Die gedagte het ontstaan dat skilderye in die onderwys-behoefte sou voorsien. Middelberg het die saak aanvanklik met Dr. J.W.B. Gunning, die direkteur van die Transvaal Museum in Pretoria, bespreek en daarna kans gesien om "eenige vriende in Nederland" wat reeds kopieë van bekende skilderye laat vervaardig het, te nader vir 'n moontlike skenking aan Suid-Afrika. Danksy f1200 vroeër geskenk deur die ZASM en weer f1200 geskenk in Junie 1911 kon aan die versoek voldoen word.⁴⁾ In Desember 1912 word nog f5000 geskenk vir meer skilderye en vir die V.O.C.-skip 'De Fortuijn', 'n skaalmodel van 'n skip soos dié waarin Van Riebeeck na die Kaap geseil het.⁵⁾

Gunning wou graag 'n egte Afrikaanse skildery in die versameling hê. Omdat hy Frans Oerder, wat toe reeds 'n bekende kunstenaar was, geken het, nader hy hom. Oerder bied "Bloeddronk" aan omdat hy gevoel het dat die Afrikaners sowel as die Nederlanders wat dit gesien het, dit baie gewaardeer het en dat dit "van groote etnologiese waarde naderhand, mischien nu al" is.⁶⁾ Dr. Middelberg wou graag weet hoe die skildery lyk. Omdat Oerder op daardie tyd in Nederland was en die skildery by sy broer in Johannesburg, het hy 'n skets in houtskool gemaak soos wat hy dit onthou het, en dit aan Middelberg gestuur.⁷⁾

Op die oomblik hang die olieverfskildery in die De Villiershof-gebou voor die Direkteur van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum se kantoor. Die houtskoolskets word in die Departement Kunstgeskiedenis van die Universiteit van Pretoria saam met ander Oerder-sketse bewaar.

"Bloeddronk" (NKM aanwinsn.: AC 419, HG 18046, JG 32733) is 'n olie op doek en voor 1899 geskilder.⁸⁾ Dit is 956 mm hoog en 1705 mm breed. Die inskripsie regs onder die doek is FJ Oerder.

In 1913 betaal NZAV f125 vir die Oerder-skildery.⁹⁾ "Bloeddronk" is eers in die Transvaalmuseum se sorg tot met die totstandkoming van die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum in 1964 in die Boomstraatgebou geberg. Die skildery is in 1991 in 'n uitstalling oor diere in die Pretoriase Kunsmuseum saam met die skets uitgestal en is voor die uitstalling in die Nasionale Kultuurhistoriese Museum se restourasiesentrum, gerestoureer.

Op die twee kunswerke voer swart mans 'n rituele dans om 'n geslagte os uit. Die os lê horisontaal oor die kunswerk. Agter die os staan 'n statige man met 'n mes in sy hand. Twee mans kniel op die grond en dit lyk asof hulle van die bloed drink. Regs agter kom nog twee aangehardloop. Die voorgrond is donker. In die agtergrond is die son aan die sak. Alles is in 'n diep goue toon. Oerder skryf: "een gouden streep lucht aan de horison (wat door deskundigen voor een geslaagde oplossing werd gehouden van het anders mischien lugubere onderwerp). Ik ben geïnspireerd geworden door een dergelijke scène in Sjanganeland en noemde het schilderij "Bloeddronken".¹⁰⁾

Die skildery is liries, romanties en is fyn getekstueerd. Hier gebruik hy veral grondkleure soos bruin, rooi en

geel. Oerder is 'n akademiese realis en het die vermoë om heeltemal objektief na sy onderwerp te kyk. Hy ontwikkel nie 'n Afrika-idioom in die interpretasie van sy werk nie, maar probeer tog die Transvaalse landskap van ruimte, lug en lig op doek vas te lê soos ons hier in "Bloeddronken" kan sien.

Die houtskoolskets (1912) is op papier gemaak en is 240 mm hoog en 485 mm breed. Die skets is op die oomblik in die besit van die Universiteit van Pretoria se Departement Kunstgeskiedenis en word saam met ander Oerder-sketse geberg.

'n Vergelyking tussen die skets en skildery

In albei voer drie swart mans 'n rituele dans om 'n geslagte os uit. Regs agter kom twee mans op die skildery en drie mans in die skets aangehardloop. In die agtergrond op die skildery is die son aan die sak en op die skets staan 'n boom teen die horison. Verder het Oerder goed onthou hoe hy die skildery geskilder het, al was dit voor 1899 geskilder en het hy dit eers weer in 1913 vir Middelberg geskets.

Frans David Oerder is in 1867 in Rotterdam, Nederland, gebore. Hy volg sy broer na Suid-Afrika in 1890 en werk by De Wijn en Engelenberg as huisskilder. Vir vier jaar is hy in diens van die NZASM langs die spoorlyn van Krokodilpoort en Komatipoort. In die tyd skilder hy ook. Hy bly hier tot 1908 en word 'n ZAR-burger. In 1899 tydens die Anglo-Boere-oorlog sluit hy by die Boeremagte aan en dien as Suid-Afrika se eerste oorlogskunstenaar. Hy deel 'n ateljee met die beeldhouer Anton van Wouw en hou skool in verskeie skole in Pretoria. Oerder reis baie rond, gaan terug na Nederland in 1908 en kom weer na Suid-Afrika in 1938. Hy sterf in 1944 in Pretoria.¹¹⁾

Die skenking was voorwaar hoog gewaardeer en Dr. Gunning bedank ook NZAV hartlik daarvoor in "De Volkstem" met die volgende woorde: "Er is geen maat, waarmee de soort weldaden kan worden gemeten, als waarmee de heer G.A.A. Middelberg onze samenleving heeft onderscheiden en verheugd; maar hij zelf en zijn vrienden kunnen de overtuiging vasthouden, dat elke daad, waardoor 't gemoedsleven van ons volk wordt verrijkt en verruimd, schoone vruchten zal afwerpen voor Zuid-Afrika."¹²⁾

Bronne

Argivale bronne

Beelaerts van Blokland, C. "Overzicht van den Arbeid der Vereniging Zuid-Afrikaansche Stichting Moederland. 15/2/1909 tot 31/12/1942", ongepubliseerd, Amsterdam, 1943.

Nederlandse Zuidafrikaanse Vereniging, Argiefbewaarplek, Amsterdam

E. Bruchner aan G.A.A. Middelberg: 15 Februarie 1911; 7 Junie 1911; 16 November 1911; 4 Desember 1911; 12 Januarie 1912; 15 Januarie 1912; 23 Januarie 1912; 5 Maart 1914.

F.V. Engelenburg aan G.A.A. Middelberg: 25 Julie 1910; 12 September 1910; 6 Maart 1911.

J.W.B. Gunning aan G.A.A. Middelberg: 1 Januarie 1911; 12 Februarie 1911; 26 Junie 1911.

G.A.A. Middelberg aan F.V. Engelenberg: 10 Augustus 1910.

F.D. Oerder aan G.A.A. Middelberg: 20 Oktober 1912.

C. Tilanus aan G.A.A. Middelberg: 28 Mei 1913.

Tydskrif- en koerantartikels

Anoniem, Hollandsche Schilderijen voor 't Museum te Pretoria, "Hollandsch Zuid-Afrika" (8), 15 Februarie 1912.

Anoniem, 'n Pragtige geskenk, "Hollandsch Zuid-Afrika" (3) (12), 15 Junie 1912.

Literatuur

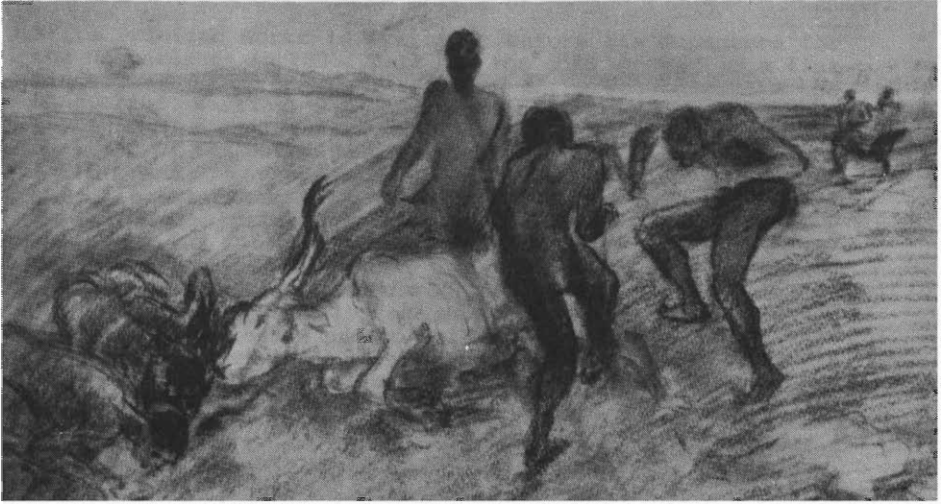
Jacobs, E.H. "Frans David Oerder (1867-1944)", Ongepubliseerde BA Honneurs Skripsie, UP, 1986.

Ogilvie, G. "The Dictionary of South African Painters and Sculptors", Johannesburg, 1988.

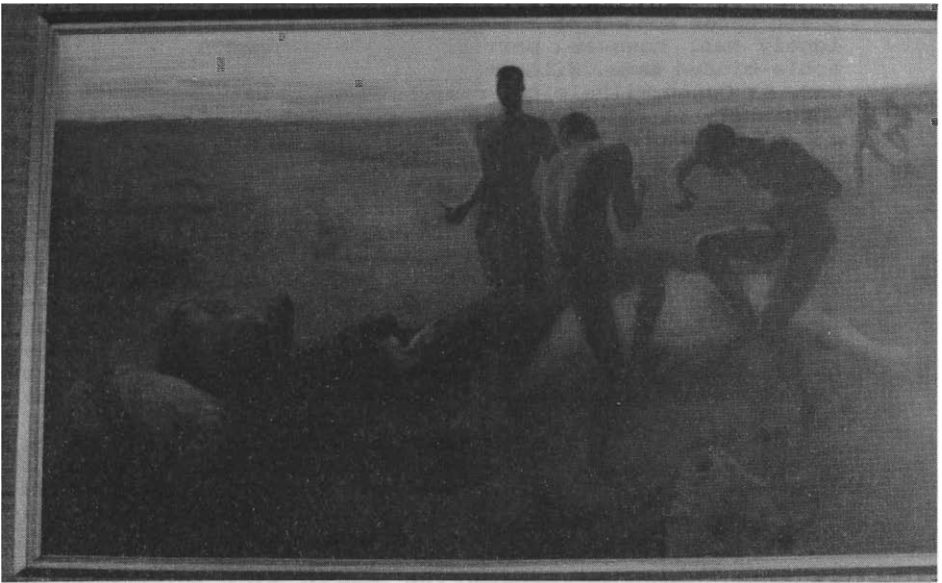
Ploeger, J., Middelberg, Gerrit Adriaan Arnold, "Standard Encyclopedia of Southern Africa, Vol. 7", Cape Town.

Verwysings

1. J. Ploeger, Middelberg Gerrit Adriaan Arnold, "Standard Encyclopaedia of Southern Africa", vol. 7, p.390.
2. J. Ploeger, Middelberg Gerrit Adriaan Arnold, "Standard Encyclopaedia of Southern Africa", vol. 7, p.390.
3. C. Beelaerts van Blokland, "Overzicht van den arbeid der Vereeniging 'Zuid-Afrikaanse Stichting Moederland', 15/2/1909 tot 31/12/1942", ongepubliseerd, Amsterdam, 1943, p.1-2.
4. C. Beelaerts van Blokland, "Oversicht van den arbeid der Vereniging Zuid-Afrikaanse Stichting Moederland, 15/2/1909 tot 31/12/1942", ongepubliseerd, Amsterdam, 1943, p.5-6.
5. NZAV Argiefbewaarplek, Amsterdam, J.W.B. Gunning aan Middelberg: 12 Februarie 1911.
6. NZAV Argiefbewaarplek, Amsterdam, F.D. Oerder aan Middelberg: 20 Oktober 1912.
7. NZAV Argiefbewaarplek, Amsterdam, F.D. Oerder aan Middelberg: 20 Oktober 1912.
8. E.H. Jacobs, "Frans David Oerder (1867-1944)", Ongepubliseerde BA Honneurs skripsie, UP, 1986, p.95.
9. NZAV Argiefbewaarplek, Amsterdam, F.D. Oerder aan Middelberg, 28 Oktober 1912; C. Tilanus aan Middelberg, 28 Mei 1913.
10. NZAV Argiefbewaarplek, Amsterdam, F. Oerder aan Middelberg, 20 Oktober 1912.
11. G. Ogilvie, "Dictionary of South African Painters and Sculptors", Johannesburg, 1988, p.493.
12. Anoniem, 'n Pragtige geskenk, "Hollandsch Zuid-Afrika", 3(12), 15 Junie 1912, p.9. Die Volkstem waarin die berig geplaas is, kon nie in die Staatsbiblioteek opgespoor word nie.

Houtskoolskets deur Frans Oerder van sy skildery "Bloeddronken" alias "De bloeddronk", gemaak in 1912 en aanwesig in die Departement Kuns van die Universiteit van Pretoria
Foto van Nasionale Kultuurhistoriese Museum te Pretoria

Olieverfskildery deur Frans Oerder, deur hom betitel as "Bloeddronken" alias "De bloeddronk", gemaak tussen 1890 en 1899 in Transvaal en deur Nederlandse vriende in Amsterdam in 1912 geskenk aan Staatsmuseum te Pretoria, tans in die Nasionale Kultuurhistoriese Museum in dié stad
Foto van Nasionale Kultuurhistoriese Museum te Pretoria

THE FIRST GOLD FROM BARBERTON FOR A DUTCH KING*

by C. de Jong

After a black miner had found one of the biggest diamonds in South Africa, named the Cullinan diamond, it was bought by the Transvaal government and obligingly presented to King Edward VI in 1907. There had been a precedent for this generosity. When gold was discovered in De Kaap Valley, near Barberton, in 1883, the government of the newly restored Transvaal Republic purchased one of the first nuggets and offered it to William III, King of the Netherlands. This was a token of gratitude to the people of the Netherlands for the sympathy and support shown by them to the rebellious Transvalers during the first Anglo-Boer War in 1880/81.

The third king with the name William was born in 1817; he was the king of the Netherlands from 1849 until his death in 1890. His father was the brave but weak William II, and his mother was the Russian princess Anna Paulovana who introduced the wild blood of the House of Romanov into the generally intelligent and balanced dynasty of Orange Nassau. William III became the most controversial prince of that dynasty because of his love affairs and his impetuous temperament. His estranged queen, Sophia of Württemberg, contemptuously called him "the Russian boyar". Sophia and their three sons died before he did. William III, an old and lonely man, however, married a young German princess, the noble-minded Emma. Wilhelmina, their daughter, born in 1880, was, as Queen Wilhelmina, a vital link in the restoration of popularity of this illustrious house.

A complete biography of William III has never been published, but anecdotes abound.

There were two ties between the Dutch king and the Boer Republics. When the Republic in Transoranje was restored in 1854, it adopted the name of The Orange Free State. The first State President requested William III of Orange-Nassau to grant the new republic a national coat of arms and a flag. A year later the design of a coat of arms and a flag was received, but by then the Volksraad had already adopted its own coat of arms. The king's design, together with the orange colour of the House of Orange-Nassau was incorporated into the new coat of arms. The flag design was accepted and the Dutch tricolor incorporated into the new flag.

A reproduction of the portrait of William III as a young monarch in naval uniform, executed by Nicolaas Pieneman in 1851, is on display at the National Museum in Bloemfontein and in the Dutch collection in the Merensky Library, at the University of Pretoria.

The second link is with the Transvaal. When the restored Transvaal republic purchased the lump of gold, discovered in the Kaap Valley, they gave it to P.W.T. Bell, director of the

* With thanks to "Be my Guest", April 1992